

meg volna az a természetszerű joguk, hogy a sztrájk esetén segíyezhetnék tagjaikat. Elsősorban a szükséges szakszervezeti fegyelem volna erősebb, másodsorban pedig a meggondolatlan sztrájkok száma csökkenne alaposan. [...]

Annyi bizonyos, hogy a kormányhatóságok reakciós intézkedései a szakszervezeti mozgalom fejlődését nem gátolták, ellenben azzal, hogy a szakegyesületek alapszabályait megnyirbálták, feloldották ezeket a sztrájkrendezés felelősségétől, és ezzel tág teret nyitottak az úgynevezett vad sztrájkoknak. Ez persze óriási felsülése a kormányhatalomnak, amely éppen az ellenkezőjét célozta: lehetetlenné akarta tenni a sztrájkokat. És csodálatos dolog, hogy hivatalos körökben még ma sem látják a baklövést. A mostani „nemzeti kormány” éppúgy tesz, mint elődei tizenöt évvel ezelőtt tettek: kényszeríti a munkásokat, hogy az ismert sztrájkklauzulát vegyék fel alapszabályaikba. [...]

Tény azonban, hogy a modern munkásmozgalom legnagyobb ellenségei: a gyárosok és vállalkozók testületei, ellentétben a hivatalos körökkel, már érzik, hogy a munkások egyesülési és sztrájkjogának korlátozása nem vezet célhoz. De okulni nem tudnak. Olyan sztrájktörvényért kiabálnak, amely a sztrájkjogot még jobban korlátozza.

PROHÁSZKA OTTOKÁR

Mi a szociális kérdés?

Magyar Sion, 8. évf. (1894) 1. sz. 9–25.

Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspök, egyházi író, szónok, filozófus, a magyar egyháztörténet XX. századi egyik legkiemelkedőbb alakja. 1909-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1921-től állandó tagja. Az I. világháborút követően 1919-től az újkonzervatív politikai mozgalom vezetője és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának elnöke. Politikai gondolkodása erősen hatott a Horthy korszak állami ideológiájának alakulására. A főrendiház (1905–1918) és a felsőház képviselője, 1920-tól nemzetgyűlési képviselő. A Szent István Akadémia (1916), a Petőfi Társaság, a Magyar Tudományos Akadémia (1921), a Kisfaludy Társaság tagja (1926). Kortársai és az utókor is egyaránt a magyar keresztényszocializmus meghatározó személyiségének tartják. A keresztényszocializmus vezető alakja, ő fordította le először magyarra XIII. Leó Rerum novarum kezdetű enciklikáját, amely fordulatot jelentett az egyház szociális kérdéshez való viszonyában. Az újkonzervatív irányzat, s benne a keresztényszocializmus elismerte a modernizáció számos vívmányát, ám bírálta az individualizmus abszolutizálását, a nyomában járó materializmust, az „egyéni önzést” és a „pénzvágyat”, ami szerintük az erkölcsök elfajulásához a „gyöngék eltírásához” vezetett. A keresztényszocialisták az emberi méltóságra hivatkozva a munkásság szociális érdekvédelmének felkarolásával tettek kísérletet a modern kor szegényeinek az egyházhoz való visszavezetésére.

Van azonban a gyomornak egy különös szerepe a szociális kérdésben, ami alkalmul szolgált, hogy többen az egészet „gyomor-bajnak” nézték s ez az, hogy a társadalmi kérdés a gyomorból származik; az volt az első, amely elromlott a nagy társadalmi testben, s a gyomor romlásával szédülni kezdett a fej, egész az agy megzavarodásáig; reszketni kezdtek az idegek és izmok; félelmetes idegesség vett erőt a testen; undor és elsavanyodás váltakoztak a düh és a rombolás mániájának kitöréseivel. Íme itt áll előttünk a társadalmi kérdés ! Kiindulása a gyomor- vagyis a kenyérkérdésből való, amely akkor állt be, mikor a munka-szövetkezetek, a társadalom munka-szervezetei bomladozni kezdtek; gyorsan növekedett s bomlásukkal lépést tartva napjainkban óriási méreteket öltött; de ugyanakkor párhuzamosan az élet küzdelmeinek s a jogtalanságnak és elkeseredésnek nyomása alatt foszladozásnak indultak a régi társadalom elvei, erkölcei, hite, jogi nézetei, szóval az egész szervezet.

A foszladozó, a bomladozó régi társadalom, íme ez az a társadalmi kérdés.

Alkossunk már most maguknak tüzetes fogalmat arról, hogy miképpen bomlik szét jelenleg a régi társadalmi szervezet.

Vegyük a legegyszerűbb példákat, melyek szemeink előtt állnak. A szabó és a suszter tüvel és árral dolgoznak; saját kezük munkája, fáradságosan szerzett ügyességük és iparuk terén való tapasztalataik tartják fel őket. A munkának bér jár s a bér olyan, mely táplálja és fenntartja a munkást. Van a munkások közt is nagy különbség: az egyik jobban ért a dologhoz, a másik kevésbé, – az egyik több pár cipőt vagy több darab ruhát készít ugyanazon idő alatt, mint a másik, s épp azért mindenféle viszonyok közt az állapotok bizony sohasem lesznek egyenlők, az egyiknek jobb keresete van mint a másiknak. Tényleg azonban úgy volt a régi társadalomban, hogy a kézműipar fenntartotta a kézműves osztályt, a remekelt mesternek önállóságot, családot és otthont biztosított.

A gép föltalálásával s még inkább tökéletesítésével, de kiváltképp az iparszabadság kihirdetésével egy iszonyú fordulatot vett az ipar addig biztosított léte s egy teljes szétzüllésére vezet azon egész társadalmi osztálynak.

A gép gyorsan és jobban dolgozik, mint az ember; kevés munkaerő kell hozzá ember részről, tehát sokat produkál és szállít a piacra s ezáltal kielégíti a fogyasztást. Akinek nincs gépe, az nem konkurálhat a géppel bíró munkással, s mindjobban leszorul állásáról. Mivel a gép sokat produkál, azért olcsóbban is adhatja terményeit, mint a keze munkája után élő munkás, aki kevesebb gyártmányaira kényszerül elosztani az élet- és családfenntartás és a munkával járó kiadások rezsijét. A következmény nem marad el; a fölületes közönség elfordul a dolgos, kézműiparostól s a gép- és gyármunkát pártolja.

Az imént mondtam, hogy „gép- és gyármunka.” Igen a gép megteremti a gyárat. A gép tökélesbülése és halmozása kívánja, hogy minél nagyobb mérvekben dolgozzék; mert annál olcsóbb a termelés, minél nagyobb az. De nagy termeléshez sok tőkebefektetés kell, s így arra csak a nagy tőke lesz képes, mely pedig nincs az iparos osztály kezén. Az iparszabadság e részben megnyitotta a tőke minden zsilipjét. Bárki föllálíthat cipőgyárat, aki egyáltalában nem ért a cipővarráshoz, hogyha csak pénze van.

Mit csináljon már most az önálló mester? Miután meg nem élhet, beáll a gyárba s lesz bérmunkás. Aki előbb önálló volt, az most bérszolga lett, – aki előbb a munka teljes gyümölcsét élvezte, az most a haszonnak csak egy részét, esetleg teljesen eltűnő részecskéjét kapja; a többit elnyeli a tőke, megkapják a részvényesek vagy a bankok. Tehát az emberi munka szolgál a tőkének. A tőke az úr; élet-halálra kell a munkásnak megadnia magát; tőle függ. így porlódnak szét, így atomizálódnak a régi munkás rendek, s az önálló polgári harmadik rendből folyton szállnak lefelé a negyedik rendnek sötét és fanatikus dühtől telített mélységeibe.

Ne csodálkozzunk azon, hogy a negyedik rendnek mélységeiről és pedig fanatikus dühtől telített mélységeiről szólok, hiszen e rend csupa tönkretett existenciákból áll, vagy ha oly munkásokból tevődik idővel össze, akik sohasem bírtak önállósággal, az ilyenek – mint már fejlődésükben s egészséges állapotokra való törekvésükben megakasztott emberek – egyszersmind kevesebb erkölcsi értéket, kevesebb vallásosságot és erényt hoznak magukkal s őriznek meg a gyárak világában. Minél jobban fejlődik tehát a korlátlan iparszabadság gyilkoló érája alatt a gyári munka, annál több áldozatra, annál több szabad, önálló mesterből lett bérmunkásra, vagy a rabszolgaságban fölnevekedett s mindig ott letartóztatott munkás existenciára erőszakolja rá a tőke az ő vasjarmát s készíti elő számukra a társadalmi katasztrófákat.

Mik tehát a munkások? A munkások nem mesterek; a munkások a gép napszámossai. A munkafelosztásnál fogva a munkások idővel nem is értenek egy mesterséghez sem; hanem különálló részletmunkákhoz. A szövőgyárakba nem kellenek takácsok, hanem gyerekek, fiúk és leányok, akik a gép munkáján, a szálakon itt-ott igazítanak s az anyagot a gép tartóiba illesztik. – A cipőgyárakhoz sem kellenek egész cipőt előállítani tudó mesterek, hanem a cipő részleteivel bíbelődő s a gép munkáját segítő napszámossok. Eszerint a gép a munkafelosztás elvénél fogva lassankint magát a mestert kiküszöböli; a kézműiparos letűnik a világ felszínéről, s helyébe lép a gyári napszámoss.

Kérdezheti tán valaki, hogy a gyári ipar haladást jelent-e az emberi munkában; annak azt feleljük, hogy a technikában bizonytalannal haladást jelent; de az emberi munkában szédítő magaslatról való visszazuhanást von maga után; mert a gyári iparban a munka teljesen elveszti etikus jelentését és értékét, s az önálló polgári állás privilégiuma s aranyat termő talaja és egy egész társadalmi rendnek büszkesége lévén régen: most a degradált, s a tőkének szolgáló rabok igájává lett.

A munka, az ipar most nem emberhez méltó s emberét fönntartó foglalkozás, hanem prédálásra, kihasználásra, mások verejtékéből kipréselt gazdagság fölhalmozására kárhoztatott szerencsétlen és nyomorult sorsrész. A munka egy oly provincia, melyet a törvényhozás az iparszabadság által, jellemtelen és kegyetlen szerencsevadászok, iparlovagok s rabszolgaahajhászok kényére bízott. A munka erősebb prédálók áldozata; – a munka emberi jogokkal nem bíró, szabadon kiaknázható, ezerszeresen megdézsmálható emberi produktum. A munka rabszolga lett; annyit sem vetnek oda neki sokszor, hogy megélhessen; rosszabb sorsa van a szabadság csillaga alatt, mint a robotos, jobbágyos világban.

Hozzjárul, hogy a degradált munkás, miután házi tűzhelyének s önállóságának aranyat termő talajából kitépetett, e lengedi állapotában játéklabdája lett egy másik szabadságnak: a költözködést szabadságnak, melynek szarujából új átok özönlik rá.

Már nincs a röghöz kötve. Igaz; de a tűzhelyhez sincs kötve; nincs otthona, nincs családja. Csodálkozunk-e azon, hogy lassankint odaér, hogy nincs hazája?

A kereset a gyárakba összepontosítja a munkás népet.

A gépnek nagyban kell dolgoznia, hogy minél nagyobb hasznot nyújtson a tőkének; azért aránylag nagy munkás csődületeket provokál. A munkások tehát áttörnek illetőségük korlátait s özönlenek a gyárakhoz. A gyárak ennek következtében a munkás népet rohamos áramlatban sodorják a nagy gyártelepek felé, kezdetben a városok, azután a faluk lakosságát is.

E csődület azonban alábbra akasztja a munka értékét; mert minél nagyobb a kínálat, annál kisebb a kereslet, s így a bérkérdés vasszükségszerűsége egyre lejjebb szorítja a béreket. Annál jobb a tőkének; olcsóbban dolgozik s nagyobb haszonnal.

A tőke tehát egy rafinált gonosztevő, mely maga után zúdítja a kenyeret kereső népet s földönfutóvá teszi azt; miután pedig földülta otthonukat s hatalmába kerítette a védtelenekeket, egymásra uszítja s túllicitáltatja az egyik olcsó kínálatát a másiknak szinte ingyenes munkájával. E siralmas szabadság égise alatt történik, hogy szabómesterek, kik előbb tisztességesen megéltek, a ruharaktárosoknak, – ami megfelel más szakokban a gyárosnak, – mondom a ruharaktárosoknak 36 kr. napszámban dolgoznak. Sőt a „Vaterland”-ban olvastam s télen nálunk is megtörténik, hogy szabólegények följánlják munkájukat minden bérfizetés követelés nélkül csakis lakás és ételmezésért, és halljuk a hallatlant! A mesterektől e föltét alatt gyakran föl nem fogadhattattak. Tehát a munka még az ételmet sem adja meg sok esetben a „szabad munkásnak.”

A gép mindezzel nem törődve tovább zakatol; a tőke tovább spekulál és kalkulál; az összecsődült, gyülevész, munkásnép pedig tovább izzad, s örömtelen napjait avval édesíti, hogy ha van jó kereset, elveri dínom-dánomban a pénzét; ha pedig nincs, koplal, lop, rabol és viczorítja fogát.

De van ebben a lázas törtetésben sok gyászos fönnakadás; van ebben a siketítő, izgalmas zakatolásban néha rémes csend, s a munkás népben pedig tompa kétségbeesés vagy az Aetna kitörése előtt való földalatti morajra emlékeztető zúgás, melyet lassan-lassan az anarchisták majd csak szerveznek, hogy kiadóbb és hathatósabb legyen: értem a vállalatok kríziseit.

A gép, mint említettem, nagyban dolgozik, nagymérvű termelésre van utalva. E nagymérvű termelés pedig nagymérvű fogyasztást föltételez. Ha nincs arányos fogyasztás; akkor a termelés halmoz a raktárak számára, s terhével tönkre teszi, agyonnyomja a tőkét.

Már most mi regulázza és tartja fönn az arányt a termelés és fogyasztás közt? Semmi; a termelésben egy teljes anarchia uralkodik; mindenki termelhet, amennyit bír, s iparkodik túladni termékein, ahogy bír. A gyárak nagymérvű, tömeges produkciója a vidékek, városok, provinciák piacát kiszélesbíthette világpiaccá. Ledöntötte a városok, és vidékek iparosainak piacsorompóit és a szabad kereskedés által egy általános

zűrzavart, s általános konkurenciát nyitott, melyben senkinek sincs átnézete, hogy mi kell, s miből mennyi kell; hanem mindnyájan az önzés furiától kergettetve nyakra-főre termelnek, egymást rászedni, túllícitálni, letromfolni sietnek; e rendezetlen, fejvesztett produkció a munkába, kereskedésbe, hitelviszonyokba általános bizonytalanságot teremt; senki se tudja, hogy máról holnapra hol ütök ki a nyeregből, hol zárják el előle, hol foglalják le orra előtt olcsóbb följajlás és kínálat által a piacot.

Minden vállalkozó tehát nyakra-főre termel s nincs más gondolata, mint a nyereség, nincs más ösztöne, mint a nyereszkedés; nincs más korlátja, mint saját tőkéje vagy hitele. Azonban minden egyes így gondolkozik; minden egyes így iparkodik. Következőleg senki sem tudja, hogy vevőit ki, mikor foglalja le? Lehetséges, hogy az idén még a gépnek valami patentes tökélesítése, vagy egy szerencsés tömegvétel folytán más olcsóbban és jobban termelheti ugyanazon cikkeket, mint én; lehetséges, hogy vevőimet valami csapás fizetésevé tette; mit csináljak? Keresek más piacokat; mert íme, előttem a világ s a szó szoros értelmében igaz, hogy szabad a vásár. Igen szabad volna, de ki tudja, hogy nem turakodott-e be oda is szemfüleőbb konkurencem, aki, hogy kiüssön a nyeregből, egy ideig talán a termelés költségein alul is elkótyavetyéli cikkeit, csak hogy tönkre tegyen. Már most én alighanem, a jó remény fejében, továbbra is termelek; raktározom termékeimet s várom a jó szerencsét. Jön, nem jön-e az a jó szerencse; az teljesen bizonytalan; ha soká nem jön; csődöt mondok; munkásaim kerekét oldanak; nyomorogva, lopva, éhezve hömpölyög az ár másfelé.

Íme az atomizált tömeg; minden arra mutat a modern munkában, hogy nagy társadalmi osztályok szét vannak szedve és porlódva s a tőke krízisei, – mint forgószelek a futóhomokot, – ragadják, sodorják s táncoltatják kínjukban.

Ez régen nem volt így. A konkurenciának a többi közt az a határa is volt, hogy korlátoztak lévén városok, sőt még városrészek szerint a piacok, a termelőknek mindig átnézetük volt a szükségleten; hübele-Balázs módjára nem dolgoztak, de nem is érték meg azt a sajnálatos sorsot, hogy az emberiség mennél többet dolgozik, annál többet éheznek. A városi és vidéki piac tehát kiszélesült, országos, sőt világpiaccá. A korlátlanág, mely az aranyat termő talajt kirántotta a munkás lábai alól s azt megkülönböztetés nélkül mindenkivel, a nem-munkással is megosztotta, – a korlátlanág, mely a gép fölléptetésével a termelésnek határt nem szabott, – ugyanez a korlátlanág a piacot bizonytalan krízisek és spekulációk porondjává tette, hol az erősebb mindig megeszi a gyöngébbet.

Tehát, a munkában, a termelésben, a piacban semmi korlát, és ezzel semmi rend. Gondolhatjuk-e, hogy az emberi tevékenység ily óriási mezeje a törvény rendező befolyása alól büntetlenül és bosszulatlanul kivonható legyen?

Azonban a piac korlátlanágára, ami egészen annyit jelent, mintha mondanám, rendtelenségére szolgálhatok közlőként vett példával. Esztergomban elég a cipész, s csizmadiából meg éppen annyi van, hogy nem kell hozzájuk még metaforikus csizmadiákat sem fogni. A párkányi vásáron Pestről is fölcihekedik egyik-másik cipész, úgy hogy az esztergomi suszterek nagyon jól tudják, hogy körülbelül hányan lesznek ott, akik leverik a sátorfát a Simon-Juda-napi sárba s megfizetik a helypénzt. Ismerik körülbelül a keresletet is, s készülnek sebtében, posta-munkát végezve a nagy

napra. Azonban a párkányi vásártér már nem Párkánynak és vidékének piaca, hanem bizonyos értelemben világpiac. Meg is látszik rajta. Mert a becsületes cipész iparosok sátrai csakúgy ásítanak” s elnyeléssel fenyegetik a járókelőket, annyira üresek; aki pedig cipőt akar venni, azt elhódítja a „bécsi cipőgyárnak” sátra; ott tetszetősebbet és olcsóbbat is kap. Az esztergomi iparosok éhen-szomjan, fázva-ázva ládáikba rakhatják a vásárfiának készült topánt, cipellőt, papucsot; a konkurencia leforrázta őket.

Ez a példa csak porszem abból a görgetegből, mely egyre napról-napra leválik az ipar, s a régi kézműves osztály sziklaerős bástyáiról, s pusztulással fenyegeti lenn a társadalomnak birtokos virányait.

Íme egy egész nagy társadalmi osztály folyton atomizáltatik s mint egy fuldokló ember mind mélyebbre és mélyebbre süllyed.

Azért ismétlem annyiszor ezt a gondolatot, mert ebben van rekapitulálva a tulajdonképpeni szociális kérdés, a régi osztályok szétzúllásában.

A munka ez anarchiájában a túltermelés tehát kimaradhatatlan, s ki fogja győzni a konkurenciát? Aki olcsóbban adhatja termékeit; s ki adhatja rendesen olcsóbban különös körülményektől eltekintve termékeit? Akinek nagyobb tőke áll rendelkezésére. Így történik és pedig a logikai fejlődés vasszükségyszerűségével, hogy a nagyobb tőke elnyeli a kisebbet; a kisebb tőkét folyton magához ragadja a nagyobb tőke, s ijesztő méretekben nő, mialatt körülötte minden sorvad. A nagyobb tőke elnyelvén a kisebbeket, egyre kevesebb és kevesebb kézbe koncentrálja a termelést is. A termelés- és a tőke koncentrációja lesz a jelen társadalmi kelevény végső phasisa.

A koncentrált tőke az az újkori Mammon, az a borzasztó hatalom, mely a nyugati, keresztény társadalom egére ráborítja, ha nem is az utolsó, de bizonyára egy világtörténeti Ítéletnek éjjelét, föltornyosítja egén a sötét, ölmos vészfelhőket, melyekből villámok cikláznak le, hogy összezúzzák az önzés bálványait s megbosszulják a Mammon áldozatait, de amelyekből egyszersmind kivillan az emberfiának, az eltévedt, keresztény társadalom alapítójának dicsőséges keresztfája, jelezve az utat a visszatérésre.

Addig pedig a tőke zsarnokoskodik s parancsol teljhatalommal a millióknak, az expropriált, otthonaikból kidobott, önálló, független helyzetükből kiemelt s a negyedik rend szolgáltatásába merített munkások millióinak. Lenyomja bérüket, – fogyasztásra képtelenné teszi őket, s kiszíván zsebeikből a pénzt teljesen: végleg megakasztja a föld javainak cirkulációját.

E gazdasági rendszerben a forgó tőke vagyis a pénz lévén az úr, kiterjeszti terrorismusát az ingatlan tőkére s elveszi értékét, amennyire csak teheti. Fogyasztás-képtelenné tévén az emberiség túlnyomó részét, a föld terményeinek nincs árú; eszerint az ingatlan tőke nem kamatoz, vagy csak nagyon holdkóros, hatosos ezüstben; az aranykamatot a forgó tőke, a pénz szedi, mert ebbe van beleolvasztva millió embernek a vére s a verejtéke. – Az ingatlan tőke nem segíthet magán. Az ingatlan tőkét nem lehet befektetni a gépekbe, tehát a modern termelés leggazdagabb fogalmába; a pénz mind oly vállalatokba fektetetik, melyek bőven kamatoznak; a mezőgazdaságnak nem igen jut forgó tőke, vagy ha jut, oly kamattal jut, amely azt a gazdaságot megfojtja.

Ne gondoljunk e tárgy megbeszélésénél a jól felszerelt latifundiumokra. A gazdag családok és intézetek pl. püspökségek saját pénzüket fektetik be az ingatlan birtokba, mert mindenféle érdekük ezt kívánja; azonkívül pedig ez a termelés is félig-meddig gyári termelés; gépekkel üzik a munkát s gyáraikban földolgozzák a nyers terményt; szolgáljon például a Leidenfrost lévai uradalma. Ez már nem kézi, már nem emberi munka; a szociális kérdés éppen az emberi munka krízise; azért ezt kell mindig szem előtt tartani.

Ahol latifundiumok és pedig géppel kezelt latifundiumok nincsenek, mi fog ott történni a mezőgazdasággal? Ha nem adja rá fejét veteménymagok termesztésére, mely esetben néha holdanként 400–500 f[o]r[in]t a jövedelme – s hány teheti azt? s hol tehetik azt? – ha nem adja rá fejét hollandi műkertészetre – s ezek közül is hány fizeti ki magát? – mondom, ha nem adja rá magát valami ilyen, keveseknek való s épp azért soknak a biztos bukás kilátását nyitó üzletre: akkor tengődik és elbukik. A mezőgazdaság elveszti régi értékét és jelentőségét. A nemzetgazdaság súlypontja máshol van! A földbirtokból, a földet elfoglalt s birtokába vett nemzet kezéből a materiális hatalom a forgó tőkébe helyezkedik át. A forgó tőke pedig Magyarországon is a zsidók, francia-zsidók vagy német-zsidók vagy angol-zsidók kezében lehet, s vele együtt a materiális hatalom és tehetséges.

A nemzetek bámulva veszik észre, hogy helotákká lettek saját hazájukban, – hogy koldusokká lettek s tehetetlenül állnak a saját házukban is a parancsoló, idegen jövevény trónja előtt.

Minél kisebb lesz a földbirtok s minél inkább híjával van a forgó tőkének, annál előbb kerül újra az adósság hurokjával nyakán termelni kényszerül kamatba a jövedelem utolsó batkájáig. Ez aztán a robot. Tudunk eseteket, midőn a hitelező nem ütötte újra az adós birtokát, mert nem kapott volna annyit, mint ahogy kap most, mikor a paraszt megdolgozza a földet s levonva maga számára a száraz kenyeret és só gyanánt a keserves verejtéket: a többi, a hasznot beszolgáltatja a hitelezőnek. Volt-e ilyen robot valamikor bárhol? Még a Fáraók s hozzájuk méltó utódjuk a Khedive se kíván ennyit a Felláhtól. Ahol pedig ezt a robotot nem akarják a nagyhatalmú, lét és nem-lét fölött rendelkező tőkebirtokosok, újra verik a parasztnak s közepesdi gazdának, sőt bármilyen gentry-nak a gazdaságát s dobszó mellett elmondhatják az expropriáltak: vos hinc migrate coloni.

Eszerint a paraszt osztály szintén földönfutóvá lesz; a társadalom alaprétege szétzülldöve belesodortatik az atomizálás boszorkatancába, s az önálló, független, otthonának örvendő, konzervatív természetű parasztnép leszorítottatik a proletár, föld és ház nélküli modern Jánosok vigasztalan tömegébe.

Mily nagy ez a tömeg, mely egyre növekszik, s csak öntudatára kell ébrednie nyomorának és erejének, hogy fölvesse az igazságtalan világot! Ez üvegen nézve a társadalmi bomlást értjük csak meg az ilyen s hasonló mondatokat: „mi a negyedik rend? Semmi. Mi lesz a negyedik rend? Minden.”

A szociális kérdés gyúanyagát a parasztosztály is szolgáltatja. Nem ugyan annyira, mint a kézműipar, de mégis ijesztő mérvben. A felbomlási processzus nem veheti magát annyira bele a parasztosztályba; mert ott a munkát nem ragadhatja ki úgy az emberi kézből a gép, mint a kézműiparban. De azért a feloszlás bacilusai a parasztságban is

csíráznak; mert a tőke uralmát, az örökösödés módját, az eladósodást a parasztság sem tartja ki s lesüllyed a koldusok és pedig a követelő, mert kifosztás teremtette koldusok negyedik rendjébe. Csak az a néhány mesterség, melyben a gépnek nincs oly nagy érvényesülése fog fennállhatni; jóllehet ezeket is aprítgatja és gyöngíti a raktároknak szánt, tömegben termelő ipar, melyet a tőke itt is inscenál.

Így készül el a társadalom krízise, vagyis a régi társadalmi rétegek szétfoslása, amely magával hozza azt, hogy a rajtuk épült társadalmi rend lebukik s romba dől mint a ház, melynek alapjait elszedi az ár.

Ez a krízis mint láttuk a tőke uralmától függ az emberi munka fölött, mely uralmat a gép alapította meg. A kapitalisztikus termelés néhány embernek kezébe játssza a tőkét, a többi koldussá válik. A tőke kirabolja és jogfosztottá teszi az emberi munkát. A tőke centralizációja tehát egyrészt, s a proletár munkás másrészt.... ez a kettő képezi produktumát a liberális, kapitalisztikus nemzetgazdaságnak.

Ennek a két produktumnak tüzetesebb ismertetését máskorra hagyjuk; most még folytatnunk kell a társadalmi krízisnek ismertetését a politikai és az erkölcsi viszonyokat illetőleg.

A termelés módjának gyökeres megváltozásával a politikai térkép is lényeges változásokat tüntet föl. A régi világ politikai viszonyait a különállás, a decentralizáció jellemezte. A községek, a városok, a rendek és osztályok autonómiája erőteljes és rendez vonásokban tüntette fel a lakosság típusát; szétosztotta a munkát és vagyont s biztosította az egyeseknek existenciáját. Elosztotta a népességet városokba, s falukba s lekötötte azt társadalmi szervezetei által, mint ahogy az omló hegyoldalt vagy a futóhomokot leköti az akácültetvény. Élesztette az osztály s a rend önértetét; az egyesek közösségben érezték magukat, s nem árva elszigeteltségben; az egész osztálynak a tekintélye és súlya esett latba az egyesek érdekében. A kézműves egy szabadalmazott, nagy rendnek tagja volt; munkáját és jogait védte az egész iparos osztály; ez osztálynak autonómiája volt; azt vette fel kebelébe, aki megérdemelte, s aki a keresztény nézetek árnyában fejlődött jogi kívánalmaknak megfelelt; a munka arany-talaja az iparosoké volt; a termelők maguknak verejtékeztek s nem a henye tőkének. – A kézműves e szolidaritásban és aránylagos jómódban meg volt elégedve; tisztelte a papi és nemesi rendet, de legjobban becsülte és szerette a maga rendjét. Városában élt és halt, ott alapított családot; szeretetével és bánatával összeforrt a város sorsa; falait és földjét úgy szerette, s úgy védte, mint saját tűzhelyét. – E különállásban domborodtak ki a népek, vidékek, városok és lakóik eredeti, sajátos vonásai; erőteljes népjellem vert gyökeret telítve kereszténységgel és hazafisággal s a politikai életet – egyes eseteket és megzavarodásokat kivéve – nem rendítette meg a megélhetés lehetetlensége.

A kapitalisztikus termelés e politikai egyensúlyt teljesen földúlja. A régi decentralizáció helyébe a centralizáció, – a különálló eredetiség és sajátosság helyébe a lelketlen egyformaság, – a lekötöttség helyébe a földönfutás, – a virágzó sok város és falu helyébe a veszedelmes daganatszamba menő nagy városok, – a műhelyek helyébe a gyárak, – a kedélyes, kerttel és mezővel dicsekvő otthonok helyébe a munkáskaszárnyak, – az összetartó, édes családi kör helyébe a szétszórt s csak éji néma közösségben

találkozó gyermektelen szülők és szülőtlén gyermekek, – a vidékek, osztályok, rendek helyébe a nemzet-állam lépett.

Már most kérdem, nem volna-e feltűnő, hogy a szétzüllött nemzeti test éppen ennek a semminek, a nemzet-államnak, mely enni nem ad, s kebelében mindazt kipusztította s agyonnyomorgatta, ami kedves, édes volt nekünk, hogy mondom ez a szétzüllött nemzeti test éppen a nemzet-állam korlátai közt maradjon s ezeket is, mint a nagy atomizálódási processzus árny-korlátait szerte szét ne vesse? Lehetetlen, hogy ember, aki a centralizáció s a nivellálás menetét éppen a hontalan és internacionális tőke uralma alatt és vezércsillaga alatt figyelemmel követi, elhiggye, hogy az atomizálódás a családon, a városokon, a vidéken, a rendeken, a társadalmi szervezeteken végigrágva magát, tisztelettel meghódoljon a nemzet-állam nebánsvirágja előtt! A család, az otthon, a város, a vidék, az osztály, a rend megszüntetése után, – a családhoz, az otthonhoz, a vidékhez, osztályhoz, rendhez való szitátnak elfojtása után, a hazaszeretet egy oly lángocska, mely a vízrétegen úszó néhány olajcseppecskéből táplálkozik, de sistersége, lobbanása jelzi, hogy egy lehelet kioltja szikráját.

Igaz, hogy most már nincs paraszt, nincs mesterember, nemes és pap; a törvény előtt csak polgárok vannak; a munkás is polgár, bár az is igaz, hogy még nem egészen; de a liberalizmus mikor megadta a jognak egyenlőségét, megteremtette a materiális hatalomban, a pénzben való hallatlan s ázsiai zsarnokok és rabok egyenlőtlenségét meghaladó egyenlőtlenséget. Minden, ami a nemzeti létet tartotta, ami neki változatlanságot és életerőt, biztonságot és szervezetet adott, azt mind letörte s maga hasznára lefoglalta, . . . csak a jogi egyenlőséget azt megadta! De félmunkát végzett s egy keserves és félemeletes revolúciót készített elő; mert a „gyár”, a „világváros”, a „nemzet-állam” után okvetlenül következik a tőke s a proletárok nemzetközi szervezete.

Ez a politikája a kapitalisztikus termelésnek.

Közelebb akarta hozni az embereket, – le akarta dönteni az elválasztó korlátokat; tényleg pedig valóságos fenevadak élet-halál harcát, – számtalan existenciát tönkretévő s folyton dúló gazdasági irtó háborút, – s a leggyűlöletesebb ellenségeskedését teremtette meg mindazoknak, akiknek már semmijük sincs, mindazok ellen, akiknek még valamijük van.

Az erkölcsi hanyatlást ezek után külön ecsetelni, szinte fölösleges. Hiszen mindazt ami a társadalmat szervezi és élteti, az erkölshöz tartozik s belőle való. A társadalmi szervezetek lelkét, a családnak, az otthon, és osztálynak, a céhnek szellemét az erkölcs lehelte. Ha pedig e szervezetek eltűnnek, akkor mind megannyi oszlopa dől ki az erkölcsös, társas létnek. E hiányt nagy elvadulás követi, éppen úgy, mint a nevelés és fegyelem hiányát az erkölcstelenség. A család fölbomlik; apa, anya, gyermekek dolgoznak a gyárban, a tűzhely hideg, – az ellátás fűszertelen, az otthon rideg. Az asszony nem anya, hanem napszámos; a napszámos pedig nem feleség és nem nevel gyermeket. Haza nem húzza a családtagokat semmi; a férj s a felcseperedett fiúk a korcsmába gravitálnak; a leányok semmi háziasságot, semmi szemérmert nem tanulnak; igazi felemások, ösvéri típusok; sem fiúk, sem leányok. Ilyenekből lesznek azután anyák, vagyis nem anyák, hanem csak szülők; gyermekeket szülnek, de nem nevelnek.

A család egészséges szervezetének felbomlásával semmi sem adhatja meg a nemzedékeknek azt az erkölcsi támaszt, melyre az életben elengedhetetlenül szükségük van. A korlátlan és éjjel-nappal folytatott termelés nem respektál vasárnapot, nem különböztet éjt és napot; neki minden kéz jó, akár csak porc még a gyermek kacsójában, akár már erős csont a férfi kezében. Úgysem kell ott valami egészet tudni; egész nem létezik a kapitalisztikus produkció érájában, hanem csupa dirib-darab, csupa törmelék, csupa rész! Nem is használ, ha tud valamit egészen; mert annyi a bére, mint másnak, aki csak ahhoz ért, amit a gép napszámosának érteni kell. E bért megkaphatja már mint kamasz, s nincs ragyogó kilátása arra nézve, hogy később valami különösen többet kapna. Kevesebbet – igen, attól félhet; – esetleg beüt majd az is, hogy semmit sem kap.

A kamasz-munkás így fix. und fertig állampolgár lévén, korán házasodik. A korai házasságok, az asszony – s a gyermekmunka, – a családi nevelés hiánya, – a nyomorúságos élelmezés, – a zsúfolt lakások, hol ember-ember hátán egymást öldösi pestises kigőzölgésben, – a gyári olajos léghő vagy kártékony párolgású termények, – az éjjelzés és kocsmázás, – a nemek szerint való elkülönzés hiánya, s ennek következtében a szemérmetlen, erkölcstelen élet mind összejátszanak, hogy az anyagilag tönkretett népség erkölcsileg, szellemileg és testileg is végleges hajótörést szenvedjen.

Az itt csak szóval jelzett érdekek és bajok tüzetesebb gondozása a szociálpolitikának és a megindult munkásvédő törvényhozásnak feladata. Jelenleg ezekbe bele nem bocsátkozunk, hanem részletes tárgyalásunk cikkeiül tüzzük majd ki.

Amit e cikkben kifejtteni akartam, azt gondolom a szíves olvasó fölértette, hogy a szociális kérdés a régi társadalom nagy osztályainak bomlása. Ez a bomlás először a munka, a termelés mezején jelentkezik s egy borzalmas, megélhetésért vívott küzdelemmé növi ki magát a szuverén isteni Mammon, a tőke ellen. E tekintetben mondhatni, hogy a szociális kérdés kiindulása a praxisban s nem az elméletben: a gyomorkérdés. A termelés révén megtámadott s tönkre tett nagy társadalmi rétegek anyagi hanyatlásukban magukkal rántják a politikai és az erkölcsi életet és egyensúlyt. S ez a körülmény jellemzi a társadalmi krízist. A szociális forradalom már nemcsak kenyér- és gyomorkérdés, hanem a társadalmi életnek, az eddig főnnálló rendnek, a tiszteletben tartott elvek és jogi nézeteknek, a vallásnak s az erkölcsnek szóval az emberiség eddigi életének a krízise.

Azért minden embert közelről érdekel, s mi nem tehetünk sürgősebb szolgálatot a keresztény civilizációnak, mint ha e kérdést mindenütt napi rendre tüzzük, iránta az érdeklődést fölkeltség s vállvetve odahatunk, hogy a mennyire tőlünk telik ez új vér- és petróleum özön, e modern kénköves és dinamitos tűz fel ne perzselje a keresztény társadalmat.